

BIXENTE LATIEGI ELIZAREN HISTORIA EUN URTEZ (I) 1814-1914

Andre-jaunok:

Urte t'erdi da emen Donostia'n bildu giñala beste liburu baten aurkespenerako. Liburu ura eta gaurkoa biak dute Eliza gai bezala eta biak dira egille baterenak. Badute, ordea, beste bat ere aurretik gai berarekin eta egille berberarena.

Ona iru liburuen idazpuruak:

**SAN INAZIOREN DENBORAKO ELIZA,
DENBORA BERRIETAKO ELIZA eta
DEMOKRAZIAREN DENBORAKO ELIZA.**

ELIZA dute gai irurak; baiña, ez denbora berdiñetan. Bakoitzak badu bere aldi berezia historian zear. DEMOKRAZIAREN DENBORAKO ELIZA liburuari dago-kion garaia joandan egunkiaren 14'an asten da eta egunki onen 14'garren urtean amaitzen da. Eta onenbeste atal ditu:

Demokraziaren Zabalkundea, Sozialismoaren Jaiotza, Ameriketako Nazio Berrien Arazoak eta "Irugarren Munduko" Eliza.

Irurak dira EUSKERAZAINTZAK argira emanak ELEIZ-EDESTI-SORTA saillean eta bosteun orrialdeko liburu mardulak dituzue. Gaurkoak ere baditu bosteun eta sei orrialde bete-beteak.

Iru liburu auekin ez da saila agortzen; badatoz beste batzuek ondoren. Eleiza-ren Edestiak ez du orrelako saillik beste bat euskeraz. Eta, nekez sortuko da besterik. Euskalerriko kristau-agintariek bearko luteke arazo au begien aurrean ipifi, bizkar eman gabe eta ezjakifean egon gabe.

* * *

Iru liburu auen eta ondoren, gai orreri buruz, agertuko direnen sortzaillea eta egillea Bixente Latiegi dezute, euskaldunen artean naiko ezaguna bai El Diario de Navarra'ren bidez, Sasaki-Naski'ren bidez; baita Zer eta Karmel'en bidez ere. "Euskerazaintza" gure aldizkariaren bidez, zer esanik ez.

Itur-buru ugaria du eta emankorra, sekulan nekatzen ez dana idatzi eta idatzi. Idazkera jatorra eta garbia bere jaioterriari dagokion bezala (Tolosa eta Aralar-ingurua) eta, "Batasun" onek, goitik beera indarrez ezarritako onek, sortu dituen

naasketatik kutsatu gabekoa. Izan ere batasunaren aitzekian sortu dituzten naaspillek ez dute amaierarik. José Basterretxea, "Oskillaso", daukat gogoan. Aizkeneko urrillaren 16'an "Deia"n idatzi zuena "Euskerazaintza" aldizkariak dakar euskeratua, bere IX Zenbakian. Auxe aurkitzen degu Atzeko Orrialdean:

"IRUÑEA ALA IRUÑA? Pamplona'ren izen euskalduna Iruña da eta ez Iruñea, baiña Euskal Izkuntzaren Errege Akademiak erabaki du Iruñea esateko.

Zer gertatuko litzake Español Izkuntzaren Errege Akademiak, antxiñako dokumentuetan ala datorrelako, esango baluke Pamplona ordez Pampélone esan bear dala? Iñork ez lioke jaramonik egingo. Ez da Akademi baten lana itz egiten dun erriko izketa aldatzea, zeatz agertu baiño izkuntz ori zelan egiten dan. Erria da eta ez Akademia azken itza duena.

Euskaltzaindiaren aginte au itz egiten dan euskeraren ezezen utsal da, eta ori ez zan sekula gertatuko Euskaltzaindian euskaltzain osokotzat euskaldun berriak egon ez ba'lira.

Akademiak, bateratu bearrean, eten egiten du; len danok Iruña esaten gendun, orain askok idazten dute Iruñea. Ori batasunaren aurkako da.

Amabikote baten autuak izan ziran Akademia Iruñea'ren aldera makurtu zutenak. Euskaldun berri oien aurrean 500.000 edo 600.000 euskaldun gera. Guretzat Pamplona'k Iruña izaten jarraituko du".

Latiegi tolosarrak iturbururik garbienean edan du bere euskera eta amaren bularrekin batera edan ere. Gertakizun onek berealdiko abantaila ematen dio euskaldunari: bere buru-barrengo moldeak euskaldunak izatea, alegia. Euskeraz pentza eta euskeraz mintza. Gaurko egunez eta gure artean, bada bestelakorik: erederaz pentsa eta euskerazko itzak erabilli. Ori bereziki gertatzen da euskaldun berrietan. Jende asko bizi da Euskeraren errapetik eta Euskera ikasi dute eta sekulako kursilloak eginda dauzkate; baiña burua oraindik lengo lepotik, erdaldun lepotik, estruktura erdaldunekin. Eta orrela gertatzen zaigu eurak egin-dako iragarkiak ez ditula iñork ulertzen aldamenean erderazkoa ez ba'dezu. Orregaitik edo, beti biak, euskerazkoa eta erderazkoa, batera ematen dizkigute bai Jauraritzak, bai Foru aldundiek, bai Udaletxeak... Ez du iñortxok euskerazkorik irakurriko eta berdin da irakurri-erreza ala irakurri zailla izan. Orren ardurarik Urliak ez du. Euskeraz ipifí ezkerro legea betetzen da eta orrekin naikoa degu nunbait.

Bixente Latiegi'kin ez degu orrelako kezkarik, naiz eta beti irakaskintzan ibilli erdal-arloetan. Baiña, orrek ez dio euskera-kutsurik galdu erazi, oiñarriko euskera jatorra duelako. Euskerarentzat bizi ba'da, ez da Euskera izan bere ogi-bidea.

Bere irakaskintzan Elizaren Edestia erakutsi du eta Gazteiz'ko Seminario Nagusian bizi izana degu eta bertako liburutegi ederrean zitun gai oneri buruzko liburu-zerrenda luzea. Baiña, entzun zer dion berak liburu onen atarian arazo oneri buruz:

"Gai bat erabilli aal izateko, tituloa eskatzea, arrazoizko jokaera da.

—"Liburu auek idatzi dituan jaun ori eliz-edestiaren irakasle al da?"— eskatuzion oraindik asko ez dala iñakitar gazte batek nitzaz, nere lagun bati Urkiola'n.

Iñakitar orrentzat, dirudienez, bear-bearrezko baldintza, "conditio sine qua non", izan bear du noski irakasle izatea zerbaitetaz idazten asteko. Jainkoak onetsi bezaio irakasleetaz duan uste on garbi ori, eta jakin beza alde ortatik ere ez naukala tituloz ain erantzia.

Nere bizi guztian Gazteiz'ko "Institutuko Politécnico Diocesano" edo "Elizabarrutiaren Lanbide Ikastetxean" Soziologiaren, Kulturaren Edestiaren, eta Erliñoaren irakasle izan naiz. Eta ona eratzen nuan erliño-gaiean nere irakasketa:

Aurreneko urtean, dotriña.

Bigarrenean Itun Zarra.

Irugarrenean Itun Berria.

Laugarrenean Elizaren Edestia.

Bostgarrenean, Soziologia. Eleizarena bereiziki.

Esan bearrik ez da, Kulturaren Edestia irakasterakoan ere naroki azaltzen nua-
la Elizak kulturaren arloan mendeak-zear izan duan eraginmena.

Gutxi izango dira, beraz, eliz-edestiaren irakasleen artean, gai orri nik aiña
denbora eta ardura eman diotenak.

On Jose Zunzunegi edesti-ikerle ondo ezaguna izan zitzaidan eginkizun ortan
gidari. Neri lagun izan zekizkidan ekarri zituan Gazteizko apaizgaitegiko liburutegi
oparora edesti-liburu berri batzuk; Liburutegi artako zuzendari ere bai bait zan
On Jose Zunzunegi'tarra.

Nere ikastetxeko mutillentzat Elizaren Edestiari-buruz esku-liburu bat eta eus-
keraz erriarentzat gai beraz liburu zabalago bat idazteko aolkua-edo berak eman
zidan aurrena".

Luzetxoa izan ba'da ere, agerpen au bearrezkoa zan.

Aita dezagun ere Zubikarai'tar Joseba karmeldarrak egin dion laguntza egokia
akatsak zuzentzen, bai egillearenak eta bai irarkolatik etortzen diranak.

Eta, besterik gabe sartu gaitzen, eun urteko Edestiaren baso zabal, luze eta
sakon onetan.

* * *

Berak idaz-buruan lau gai aitutzen ditu: Demokrazia, Sozialismoa, Ameriketako
Laterri berriak Eta irugarren Munduko Eliza; Baiña, liburuaren erraietan gaiak
ugariago agertzen zaizkigu.

Oianean galdu ez gaitzen bide zabal bat urratzen du batetik bestera, Aita
Santutik Aita Santura .100 urteen buruan 7 Aita santu daude bata bestearen
ondoren. Eta auek dira: Pio VII, Leon XII, Pio VIII, Gregorio XVI, Pio IX, Leon XIII
eta Pio X.

Tarte orretakoak dira Frantziaren Iraultza eta Demokraziaren agerpena Elizaren
Integrismoarekin, Elizak zaukan bere laterriaren arazoak eta Italia'ren Batasuna,
Lenengo Vatikanoko Konzilioa, Marx'en jokaera eta Rerum Novarum enziklika,
Elizaren Legediaren aurkespena (Codex Judicis Canonici), Modernismoa eta
Eukaristiari buruzko jaiera berria.

Artu dezagun aria aurreragoxeatik.

Europa'n burruka zebillen eta, pakea lortzeko, fedea utzi eta arrazoiaren billa
joan ziran eta Jainkoaren orde, Izadia bere Legeekin. Jainkoak, izanik ere, ez
du Izadiaren ardurarik.

Sustrai auetatik sortzen da Argikuntza edo Ilustrazioa. Onen ondoren dator
deismoa; Izadia bera da Jainko. Deismotik, Ateismora: ez da Jainkorik. Teologia
baztatu, Jainkoa jakintza-bideetatik kenduta. Izadia eta bere Legeak ipiñi orde.
Jakintza Berri auek Fedearen aurka jokatuko dute, bide oietatik Eliza bera alden-
du zalako; ez beintzat Fedearen aurkakoak zirelako.

Argikuntzaren argi onek salbatuko du gizadia, erriak parte artugabe. Ortik sor-
tuko Despotismo ilustrado: illunbeetan dagoen Erri itsua argidunek salbatuko
dute. Iraultza onen emaitza despotismoa da, errege gustien indarkeria indartuz.

Argi ori zabaltzen ari dan neurrian, Erriko jende asko onetan konturatzen da:
argiak salbatuko ba'ditu, ez dutela errege bearrik beuren buruak zabaltzeko. Eta
emendik sortuko da Frantzia'ko Iraultza: Giza-arrazoia bera da jainko. Erregeekin
batera, Aundikiak (Aristokrazia) eta Eliza erditik kendu eta burgesak jaso aginpi-
dera...

* * *

Askatasuna dute ikurrin, Liberalismoa eta Demokrazia. Aita santuek berealdiko
bildurra izan zieten Liberalismo eta Demokrazia aueri eta arritzeko ez da. Begira
zergaitik:

—Demokrazi liberalak ez zuan aintzakotzat artzen ez Jainkorik, ez Jainko-legerik, ez eta Izaki-legerik ere.

—Demokrazi onen Lege Bakarra autarkien kopurua zan: geienak ona dala esaten dutena, orixe da ona. Txarra, berdin.

—Moral orretan gaiztakeririk aundienak ere ontzat artzen ziran.

—Demokrazi arrek ezkontza-naastea zekarren eta diborzioa.

—Europa osoa kristau izanik, irarkolako askatasun osoak, gaitz asko egiten zion erri xeeari. Berdin erligio-askatasunak ere; mota guztietako sektak erri kristau apalaran aurrean.

* * *

Frantziako Iraultza Nagusiaren ondoren Europa osoa aren aurka jeiki zan; Espaiña eta Portugal zer esanik ez. Apaizak batez ere eta prailleak eta integrista guztiak; baita aizkeneko "Carbonari" beurak ere. Zapalketa aundia egin zuan Napoleonek bere Gudaroste iraultzailearekin; alaz ere, eurokin batera zabaldu zan Europa guzian Iraultzaren ideolojia. Gaiñera, Ameriketara pasa zan Demokrazia eta antxe emango ditu fruturik ederrenak.

Laterri guztiak Napoleonen eta Frantziaren Iraultzaren aurka ekin zuten. Napoleon menperatu zuten; baiña, Demokrazia Ameriketara iraun zuan, bizi ederrarekin garbi eta orbanik gabea.

Errege eta aristokrazi-kumeak ziran ziran etsairik purrukatuenak Demokrazi orren aurka eta eliz-jendea oien alde jarri zan. Iraultzak eliz-ondazunak arapatu zitun; lekaime eta lekaide etxeak erre zituzten; Erroma'ko Elizaren erakundeak (artxibo eta guzti) desegina; gotzaiak eta apaiz-jendeak abantaila asko galdu zituzten ondasunekin batera... Elizaren etsaiak, Liberalismoa sortu zuan Demokraziarekin, bat egin zuten... Beste aldetik, berriz, Elizaren defentsarako obe iruditu zitzaizen Aitasantu eta bere mepekoei Errege despotikoen babesa billatzea, demodrazizaleekin joatea baiño.

Ez zuten Liberalismoak berekin zekarren onura ikusteko ez argirik, ez aalmenik argiari jarraitzeko, zikinduta bait zetorren Demokraziaren Liberalismoa.

* * *

Biena'ko Batzarrea

Napoleon garaitu zutenak, Biena'n alkartu ziran Europa'ko Laterriak berriro banatzeko, saku batean sartu bait zitun guztiak Napoleonek. Banaketa egin zuten Laterrietan bizi ziranez galdetzeke.

Aitasantuari bere Laterriak biurtu zizkioten apur bat murrizturik. (Bada Lazkao'ko Udal-etxean agiri bat au agertzen duguna: Urtia jaunari 6 erreal eman zazkiola, Napoleon menperatu izan zanean, ordu osoa aritu zalako torreko kanpaiak jotzen).

* * *

Erromakeria: L'Ultramontisme

Erriaren pekatu aundia-zion De Maistre jaunak Frantzian-auxe izan da: Konstituzio bat lortu nai izatea, Konstituzio orren bidez, gobernuan parte artzeko. Beraz, Demokrazia nai izatea.

Zergaitik da pekatu?

Agintaritzak Jainkoarengandik bakarrik datorrelako. Erriak bere salbamena. Agintariei obedituaz, bakarrik lortuko du. Erriak demokrazia nai izan zuenean, Jainkoaren aurka jeiki zan.

Erremedioa: Monarchia Absoluta edo Bakalduntza Orokorra. Eta, era orretako erregerik bat dago: Aitasantua, Jainkoaren Ordeko, Errege Guztien Gidari.

Demokrazia guztien etsai, teokrazian erori zan De Maistre.

Onen bizkia izan zan Bonald:

Agintaritze Jainkoarengandik dator zuzen-zuzenean. Erria Agintarien esanera egoteko da; gizadiarentzak Askatasuna da galbiderik aundiena... Jainkoak Monarkia erakutsi digu eta ez besterik.

* * *

PIO VII

Elizaren Laterriak

Bein Napoleon menperatu ezkeroz, Laterri guztien asmoa izan zan Iraultza aurreko egoera berriz ezartzea: BIRREZARKETA esango diogu asmo orreri. Erroma 1808'an artu zuten Iraultzaleek okerkeri aundiak egitez. Andik 16 urteetara, 1814'ean, sartu zan Pio VII'garrena berriro Erroma'n txalo artean...

Onen ekintza auxe izan zan: Iraultzalariek ekarritako gauza guztiak, on eta txar, sustraitik kentzea, naiz eta amasei urteen zear eurakin bizi. Beraz, gotzai eta abadeei euren aurreko kargu guztiak onartu; aristokrazi-kumeei lengoko abantaila guztiak eman; oitura zarreetara erria makurtu erazi...

Pio'k eskubitarren eskuetan utzi zuen aginte ososa eta auek okerkeri asko egin zituzten.

Biena'ko Batzarrean Erkules Consalvi zegoen Elizaren Ordezkeri eta, Erroma'ra itzuli zanean. Aitasantuak Eliz-laterrien buru ipiñi zuan, bere ondorengo. Eskubitarren okerkeri asko zuzendu zitun. Eliz-laterriak 17 probintzietan eratuak izan ziran eta bakoitzeko burua, lenago bezala, gotzaia aukeratu zuten Consalvi'ren iritziazen aurka; konturatuta bait zegoen nola Iraultza garaian, 14 urte luzeetan, Eliz-laterri eta Itali osoko jendea demokrazi zale eta Itali alkartu baten alde, jarrita zegoen. Orregaitik, demokraziaren alde egonda ere, ezin zekean Italia'ren batasunik onartu.

Europa'ko beste Laterriekin Itzermanak egiten saiatu zan Eliz-laterria. Ala eldu zitzaion Pio VII'garrenari eriotza 1823'an, Jesus'en Lagundia onartu ta gero.

* * *

Demokraziaren garaipena

Aurrera doa XIX'garren eunkian Demokrazia, naiz-eta Elizak zearka begiratu. Ikusi degu zergaitik ezin zekean Elizak Demokrazia, zetorren eran, onartu. Gaur eguneko Demokrazia eta ordukoa, ordea, ez dira berdiñak. Gaur Elizak Demokrazia jotzen du Laterri eldu batentzako politika-erarik onena eta kristau-filosofiari obotoen egokitzen zaiona. Baiña, ori Elizak beti ez du berdin ikusi; Historian zear argitzen bait zaio bere Sortzailleak eman zion dotriñaren oparoa. Eta, ain xuxen ere, dotriña orretan zetorren Demokraziaren azi-ale guztiak: Legea Jainkoaren gauza dala; gizonak berdiñak gerala; baita Errege-enperadoreak ere; guztiok, baita esklabuak ere, eskubide osoak ditugula eta abar...

Elizak ez du, Jainkoak emandako dotriña ori sekulan, bere osoan, une berean, ulertuko, gure adimenaren gaindikoa dalako... Dotriña ori, Elizaren begien aurrean, zabaltzen doakio gizaldietan zear... Aldiko bearkizunetarako erabilli bear du; baiña, orretarako aldiko seiñaleak ezagutu bear aurretik. Eta, onetan maizetxo, Eliza motel eta nagi ibilli izanda.

* * *

Rousseau'ren demokrazia bitarte-gabekoa zan: direkta, agintaririk gabea; orregaitik guztiek agindu bear dute errian. Ori anarki utsa da. Anarkistek diotena: geu gara demokrata bakarrak, agintaritza ukatzen dagunok.

Marx bera ere bide orretatik, anarkismoaren bidetik, ibillia zan. Komunismoa ezarri nai du munduan iraultza baten bidez. Iraultzak **prestakizun** bat du aurretik: proletarien eta kapitalisten alkarren aurkaku burruka. Eta bi **maila**: 1.^a burruka odoltsua eta 2.^a proletarien diktadura, demokrazia anarkista batekin naastuta.

Erlijioa alienatzailea da eta jainkoa gizonaren asmakizuna. Eliza, berriz, kapitalisten laguntzaile, langillen arerio eta ezereztu bear dan erakunde bat..

Oiek danak demokrazia batean bilduta datoz. Arritzekoa al da Elizak bildurizatea demokrazia orrerri?

* * *

Liberalismo-demokrata laizismoa ipifi zigun modan:

1.—Eskolak Elizari kendu, erlijiorik beraietan ez erakutsi eta parregarri agertu, ateismoa zabaldu.

2.—Ezkontza naastu; zibilla agindu eta maitasuna askatasunean bizi ezkondu gabe ezkondu bezala. Diborzioari ateak iriki eta aur-galtzeari.

3.—Elizari bere ondasun oro kendu.

Oiek danak orrela direla, nola asiko da Eliza demokrazi liberala bedeinkatzen?

* * *

Jainkoaren, Erljioaren eta Elizaren aurka dituguz gizaldi osoan jakintsuek:

Kant: Jainkoa danik giza-adimenak argitu ezin.

Hegel; Gizadia bera da Jainko.

Feuerbach: Gizakumea da Jainko.

Durkheim: Erljioa, bildurrak sorturiko mito-sail bat, besterik ez da.

Heine, poeta: Jainkoaren eriotza lenengoz aitatu duena.

Nietzsche: Il da Jainkoa; gizakumea da jainko.

Renan: Kristau-moralitatea eta dogmak desigindu bear dira...

* * *

Bi erakunde erabilli zituzten Jainko eta Elizaren arerioak: Ikastolak eta Masoizta, katolikotasunaren aurka, batez ere.

XIX'garren mendeko Elizaren teolojia ez zan izan gai-arazo oieri erantzun on bat emateko. Beste aldetik, berriz, Jakintza Berri aueri, ez zien Elizak, bear zan garrantzirik, eman. Ez zitun apaizak eta kristauak bide oietatik bultzatu. Beraz, jakintsurik geienak Elizaren aurkakoak ziran eta demokrazi-zaleak.

* * +

LEON XII (1823-1829)

Pio il ondorengo Konklabean Genga kardenala aukeratu zuten Aintasantu, integrista zalako eta, zaarrez eta gaixotasunez, laister iltzeko zegoalako.

Sei urte besterik bizi ez arren, geiegi bizi zala bota zioten aurpegira, integrista motela zalako, lñauteriak kendu eta tabernak erdi-itxi egin zituelako. Debekatu zuen ardoa taberna-barruan edaterik, saldu ere ateak itxita, leiatilla batzuetatik egin bear zuten.

Diplomazian trebetasunik ez, jakintzetan eskax, laguntzaille ifuzueez inguratuta, Consalvi bere ondora erakarri zuen arte. Gizon onek asko lagundu zion, berandu bazan ere; urte beteko laguntasuna. Baiña, denbora orretan aolkuak eman zizkion Aitasantuari etorkizunerako. Onek ura, Propaganda Fide'ko buru, aukeratu zuan.

Eskubitarrek lengo era zaarrera biurtu nai zuten Laterri osoa, okerkeriak egiñez; baiña, okerkerik aundiena, berak, Aitasantuak, egin zuan Bolonia'n 508 gizakume espetxeratu eta oietatik 7 urkatu Italia'ren batasun-alde jeiki ziralako. Kalte aundia ekarri zion Elizari ekintza onek; lendik ere, erri osoa zeukan aurka eta batasunaren alde. Agintariek usten zuten Carbonariek bakarrik zirala kontra-koek.

Limosna-emaille, otoitz-egille eta penitentzi-zale; baiña, estuegia eta zorrotzegia bere buruarentzako, besteentzako bezala. Erria indarrez santutu nai izan zuan eta Pazkoarik egiten ez zutenak, kartzelara.

Chateaubriand idazleak, enbajadore zala Erroma'n onela zion:

"Gaitzen sustraia, elizgizonek aldaketari izan zioten iraiña, izan zan eta Era-kunde berriei lagundu bearrean, edo pakean laga ixilik, irrikazko itzak besterik ez zieten aurpegira bota".

Aitasantua iltzean Erroma'ko erri xeea kantari:

Sartu izkiguk, Leon,
iru ziri sakon:
Aitasantutza artzea,
ain luze bizitzea,
iñauteriz iltzea.

PIO VIII (1829-1830)

Kardenalek integrista zorrotz bat nai zuten; Laterrietako Erregeek, ordea, mai-teago zuten goxotasuna, gogorkeria baiño. Castiglioni kardenala aukeratu zuten guztien pozerako, laister ilko zalako, gaitzak jota bait zegon eta Aitasuntuzak berekin daraman zama eramateko ez zan gauza. Bere Laterrian danak zeuden aurka eta Italia-batasunaren alde.

20 illebeteko erreinua izan zuan.

Artzai ona eta lege-emaille jaioa agertu zan.

Tabemetako leiatillak kendu zitun eta barrura sartzeko baimena eman. Orre-gaitik, erriak esker ona agertu zion, naiz-eta erri orrek artzaiaren bizitza itz aue-tan bildu:

Jaio zan, negar egin du eta ilda.

* * *

Elizaren laterriak

Elizaren lurak 41.000 k² zitun, gaur eguneko Suiza'ren antzera. Ekonomia oso gaizki zebillen. Lanak errezago ateratzen zituzten lfar aldeko fabrikek, Erroma'ko esku-langilleak baiño eta gotzaiek ez zuten izan kemenik Eliz-laterrietan fabrikak sortzeko. Langabezia ugari... Nekazarien lurak esku gutxietan zeuden; peoiak ziran geienak eta mixerian bizi ziran... Zerga nagusienak txiroen bizkarretara zijoazen, eguneroko gastuetatik ateratzen bait ziran... Ez zijoazen gauzak obeto sal-erosketa arloan; Irautzak legeak sortu zitun obeak artarako, baiña, itxu-itxuan danak kendu eta zuzen-zunean antxiñakoetara jo...

Urietan jendea lanik gabe eta Itali-batasunaren aldeko. Gorroto zioten Eliz-laterrien egoera oni, Italia'ren batasuna lortzeko, eragozpen aundi bat besterik ez zalako.

* * *

1830'ean Iraultza berri bat sortu zan; baiña, ez Frantziaren Iraultza (1789) bezelakoa. Au burgeskeriarena zan aristokraziaren aurka; baiña, oraingo Iraultzan langilleria dabil azpitik. Proletaritza eratzen asita dago. Au ondotxo ezagutu zuan Mazzini'k Resorgimento'aren buruzagiak; Pio VIII'garren ondotik zetorren Aitasantuak, ordea, ez zion antzik ere eman "denboretako señaleari".

* * *

GREGORIO XVI (1831-1846)

Aitasantua aukeratzeko Konklabe luzea. Eliz-laterriak urduri eta eurak naikoak Kardenalak ikaratzeko. Tiroka Poloni eta Turkia'n. Europa ere keskatzu. Frantzia'ren eskaria zera zan: Eliz-laterriei askatasuna emateko aifeko Aitasantua. Demokrazia, alegia.

Gora-ta-bera askoren artean, Mauro, Kamaldulako Abata Nagusia aukeratu zuten Aitasanturako. Bere gelan kamaldular baten antzera bizi zan, bai jan-orduan eta bai lotaratzean ere. Baiña, jendearen aurrean, oso dotorea zan bere karguari zegokion neurrira. Teolojian, Tomista purrukatua. Politika eta sozioloji arazoetan naiko baldar ibillia... Alaz ere, Eliz-laterriaren eskubideak eta askatasuna oso ondo gorde zitun, etsai askoren aurrean. Ameriketako Laterri berriak onartu zitun eta Mixioetako Jerarkia ipintzen lagundu.

Txiroen maitale eta Erroma edertzeko lan asko sortu zitun langabeziaren alde. Pake gordetzen alegindu zan; baiña, orretan ez zion erriak batere lagundu, etengabeko matxinada artean bizi bait zan. Egoera oiek zirala-ta, bein eta berriz Aitasantuak Austria'ko Erregeari eskatu zion gudari-laguntza. Erriak, berriz, gorroto zitun austriarrak.

Demokrazia erriari emateko Aitasantua ez zan Gregorio, Demokrazia bera okerkeri askorekin batera zetorrelako, asieran esan degun bezala; baiña, bereziki, demokrazia orrek, Italia'ren batasuna eskatzen zuelako. Aitasantuaren kaltean.

Agintaritza babesteko indarkeria beste biderik ez zuan ezagutzen: epai-maiak, espetxeak eta gudariak kalera ateratzea. 1843'an 400 giltzapetu zitun eta 600 erbesterratu. Iskanbillak ez ziran Eliz-laterrietakoak bakarrik; Europako guztiak zebiltzen era berdiñean. Zenbait Laterrietan katolikoak ziran iraultzaille agintari erejeen aurka; erri oietan ere, Aitasantua Agintarien alde agertu zan, Agintaritza zerutik datorren doaia dalako. Arazo onek ere sortu zitun makiña bat oker.

* * *

Ondoren Bixentek bere liburuan Iraultzaren xeetasunak azaltzen dizkigu erriz-erri: Frantzi, Belxik, Oland, España, Portugal, Itali, Suizi, Alemani eta Inglannderrian.

* * *

Lamennais-arazoa

Bixentek gai au sartzen digu ondo, sakon eta luze. Labur adierazi nai gendu-

ke. Apaiza zan Lamennais idazle jaioa, teologo eskasa, irakasle abilla (Frantzia'ko Elizaren eutsigarri izan ziran ikasle jatorrak sortutakoa) eta arro-arroa.

Profeta ere izan zan: gerora Elizan gertatuko ziran gauza asko asma zitun aurretik. "Essai sur l'indiferenze" debekatua izan zan; baiña, debeku orretatik laister atera zuten Erroma'ko epailleek, liburuaren gai-ardatza auxa bait zan: "Erijiotik gabe gizarte bat osatzerik ez dago". Frantzia'ko Erregearen alde zegoen, ura izango bait zan, Jainkoaren aldeko borrokan, borrokalari garaille gurena; baiña uts egin zion eta orduan teokraziara pasa zan: Aitasantua Errege guztien gaitetik dagoan Erregea da, uts-eziña nai-ta-naiez.

Baiña, Aitasantuari idatzi bat bialdu zion eta aren erantzunik ez zuan sekulan jaso. Orrek mindu zion biotza eta arrokeria zauritu; arrokeri zaurituak asarrera bultzatu, geroz eta geiago; asarreak, berriz, demokrazi liberalera. Berorrek sortutako L'Avenir aldizkarian askatasuna eskatzen asi zan; teokraziaren barrutian, ordea, Elizatik kanpora eziña bait da. Onek, erregeen menpekotasunetik, askatu bear du bere burua. Teokrazi orretan erriaren demokrazia izango da lege guztien oiñari eta sorburu.

Demokraziaren aldeko ekintza onek etsai asko sortu zizkion kardenal, gotzai eta abar. L'Avenir il erazi eta bera, Lamennais, Erroma'ra salatu zuten. Abiatu zan Erroma'ra bere lagun maite zituan lacordaire eta Montalembert'erekin. Nekez artu zitun bere aurrean Aitasantuak eta sosokeri batzuek esanda gero, bialdu zitun bere aurretik.

Azkenik Gregorio XVI'garrenak, Itz zakarrez betetako enziklika "Mirari Vos"ekin gaitzetsi zuan Lamennais'en dotriña bere izenik aitatu gabe. Frantzia'ko gotzai eta apaiz ezkubitarrek pozik eta algaraz artu zuten enziklika ori. Ixeka eta burta egin zioten eta erre zitzaion barrua. Onela dio Latiegik: "Iru abe zitun aren erlijioak: Jainkoa, Eliza eta Aitasantuak, irurak alkarri josiak..." Uts egin zion Aitasantuagan zeukan sinismen itxuak eta berarekin batera ondatu zitzaizkion Jainkoa eta Eliza... Dana zan gezurra.

Gai oneri buruz liburu bat idatzi zuan, Aitasantuak bere enziklika "Singulari Vos"ean zionez "liburu txikia baiña gaitzakeriz aundia". 100.000 ale saldu zitun bi illebete-barruan. Bere orretan, Lamennais gelditu zan bakar-bakarrak eta anima zeukan gaixo. Geiegikeriz beteta zegoan gizonak, ertze batetik bestera, jo zuan: apaiz izateari utzi, fedea ukatu eta il zanean, 20 urte beranduago, bere illobian gurutzerik ez ipintzeko agindu zuan.

Ondoren Bixentek, Lamennais'ek erakusten duna eta Aitasantuak gaitzesten diona, ez datoztela bat, erakusten digu. Eta arazoa onela amaitzen du: "Europar, ordea, sakonki sartu zan elizgizon eta teologolarien biotz-adimenetan Gregorio XVI'garren izkera, eta aren pentsabidetik jarraituko digute ondorengo Aitasantuek; eta Eliza eta Laterriaren bereizketaren auzia ez da, Il Batikan Konziliora arte, bear bezela argituko".

Gregorio XVI'garrena apaiz eta praille ona izan zan, garratza eta zakarra bizi-moduz; baiña, ez zan "Risorgimento"ko edestilariak ipintzen duten bezin beltz-illuna.

* * *

Españia'ko Karlistada

Fernando VII'garrena il zanean, onen alaba Isabel'en orde, erregearen anai Karlos nai izan zuen Españi'ko Errege talde batek, eta arazo orretatik, sortu zan burruka. Liberal-demokrazi zaleak Il Isabel'en alde zeuden eta ezkubitarrak Karlos'en alde.

Gregorio XII'garrenak karlisten alde jokatu du.

Karlos'ek Eliza eta Fuegoak babestuko zituela-ta, euskaldunak bere alde jeiki

ziran. Izan ere Frantzia'ren Iraultzaren ondoreak ondatu zitun Ifar-aldeko euskaldunen Fueroak eta bizi-lege guztiak. Jainkoa eta Erregetza ziran Espaiña'ko sutabe zaarrak. Demokrata-liberalak Jainko eta Elizaren aurka jokatu zuten beti.

1833'ean piztu zan guda, "odolaren egarriak erotutako piztien guda", Bixentek dionez.

Mendizabal'eren Desamortizazioak Elizari ondasun guztiak kendu zizkion eta ez erriaren onerako, aberats-kumeen aberastasunerako baizik. Bien bitartean, Madrid'en, 100 praille baiño geiago erail zituzten. Eta, ez an bakarrik... Masoieri bota zizkieten kulpak guztiak, eta, guztiak ez baziran ere, ez zituzten beuren eskuak garbi atera arazo artatik.

Oker asko etorri zitzaizkion Elizari liberal-demokrata aien eskutik; ez da ba arritzeko Aitasantuak karlisten alde jokatzea.

Burruka luze zijoan eta pakea eratzeko modua aukeratu zuten Maroto'k eta Espartero'k Bergara'ko Besarkada'ren bitartez, 1839'garren urtean. Urte artan galdu ziran Euskalerriko Fueroak eta aginte guztiak, naiz-eta Espartero beste era batera itz egin: "vuestros fueros serán respetados y conservados..." Erriak esaten denez: "Aoko lurruna ere, gezur".

Isabel II'garrena erregin izendatu ezkeroz, egin ziran Erroma'rekiko pakeak.

* * *

Katoliko-Jakintza

Iraultzaren bidetik joan ziran jakintza guztiak, naiz-eta Elizak gaitzesenez bete. Politika eta Ekonomia ere jakintza biurtu zituzten Elizatik at... Anarkistek aurretik asita zeuden bidetik aurrera Engels eta Karlos Marx'ek "Komunist-Agiri" atera zuten 1848'an. 1864'ean Londres'en eratu zuten lenengo Internaziola.

Bitartean Eliza itxu eta gor, ez bait zuen Kapitalismoaren pekatuak ikusten. Ona jokaera ori garbitzeko ematen diran arrazoiak:

—Aitasantuak naiko lan zeukan Eliza bera barrutik konpontzen Iraultza-erasoaren ondoren: gotzaiek izendatu, apaiz berriak egin, utsuneak betetzeko... Gaiñera, politikari garrantzi geiegi emanez, erregeetan fidatzen ziran, errian baiño geiago...

—Lekaidetxeak, ikastetxeak, unibersitateak, guztiak zearo deseginda.

—Parrokietako apaizak oso gutzi ziralak eta ziranak espirituzko ekintzetan zearo murgildurik, langille-arazoetan sartzeko astirik gabe... Dirurik gabe eta astirik gabe beuren buruak jakintzez jasteko...

—Seminarioak pobrezian eta bertan apaizgaiak denbora gutxi, apaiz asko bear ziralako, eta apaiz jakintsu irten ezin...

—Elizak, aldiko semea izanik, ez du, bi menderen luzaroan, langintza eta soziologi-arloan gertatzen diran pekatuentzako bear bezelako sentimenik izan. Proletaritzari bere profetak Elizatik kanpora agertu zitzaizkion, ezker aldetik, sinisgabeko anarkista eta komunisten aldetik...

Arazoak konpontzeko Espiritu Santuaren zai egotea alperkerian, orixe bai dala Espirituaren aurkako pekatua. Aro onetan alperrik izango da kristau-sozioloji edo ekonomi baten billa astea: ekonomia liberalena da; soziologia, berriz, anarkista, sozialista eta komunistena. Eliza eta protestalari idazleak apolojiazko defensora jotzen dute edo aszesisera: onek esan nai du teologja egin baiño geiago saiatzen dirala teologja bizitzan mamitzen...

* * *

Arazoia, jainko egin zuan Iraultzak eta orain Erromantikeria (Romanticismo) dator, arrazoiaren ordeztu sentimena gurtzera. Sentimentuei garrantzi geiegi ematen...

ten zaio: "Nere erlijioa, biotz-erlijioa da osorik; ez da nere baitan beste erako erlijio batentzat lekurik" zion Schkiermacher jaunak.

Bi alderditik asi ziran erlijioari erasoten: Filosofi aldetik eta Biblia aldetik. Garai auetako Filosofiari Kant'ek ipiñi zion oiñarria: Arrazoa bitan banatzen zuan, Ratio Pura (Arrazoi utsa eta garbia) gauzak ulertzeko bakarrik erabiltzen deguna, eta Ratio Practica gure bizitza zuzentzeko erabiltzen deguna. Lenengoak ezin lezake Jainko badanik ezagutu; bigarrenak, bai, Jainkorik gabe bizitza eraterik ez dagoela, ikusten degulako.

Hegel: Jainkoa-dio- "gogapen uts" bat besterik ez da, Izadi biurtzen dana. Beraz, Jainkoa Izadiaren izen bat besterik ez da.

Fuerbach: Izadi osoa gorpuzkia da; ez dago gogorapenik gorputz ez danik. Espiriturik ez da eta jainkoa giza-adimenaren asmaketa utsa da "eta gizonak jainkoa asmatu zuanean, bere burua ukatu egin zuan, bere izatearen arrazoa, jatorria eta elburua berak asmatutako jainko orretan ipiñi zuelako; eta ori egitean 'alienatio' (besteratze) egin omen zuan, bere jabetasuna bere buruari kendu eta jainkoari eman, alegia". Emendik aterako zuan Karlos Marx'ek bere Filosofia (edo Teolojia).

Comte, positibistak: Erlijioa giza-edestiaren aro bateko pentsaera, besterik ez da. Eta, datorren aroan, ez omen da erlijiorik izango.

Kristau-teolojia ez zegoen gogo-sistema oiei aurpegi emateko eran. Garai artan Alemania izan zan Teolojian aintzindari; baiña, teologo bikañak egon arren, itzal aundi eta zabaleko teologilari guren bat ez zitzaigun agertu, ekonomista, soziologo eta filosofi-egille berrien sintesia eman aal izateko.

* * *

Bibliaren aldetik auxe erakuzten zuten: gizonaren asmakizun utsa zala; orrekin batera "eboluzioa"ren arazoa sortu zan eta esaten zuten Bibliak erakutsitakoaren aurka zetorrela. Biblia itzez-itz artu bear zala usten bait zuten orduko maixuek eta ikuspegi orretatik ez zeukaten sentzunezko erantzunik. Orduan erabaki erreza artu zuten, gai oietako Darwin'en liburuak, Liburu Debekatuen Zerrendan sartu eta kito. Gaur egun edozeñek daki ez datorrela sinismenaren aurka eboluzioa, onen asieran sortzaille lez, eta eboluzioaren ibilleran gidari lez, Jainkoa dagoela sinisten bait degu.

Urte oietan kristauen joera eraspen edo debozioetara izan zan: Teolojia jakitea baiño ohea omen da teolojia-bizitzea. Eta, izan ere ala da; baiña, orrek ez dio Teolojiari aterik itxi bear.

* * *

Ondoren Bixentek xeetasun aundiz ematen digu teolojiaren egoera (protestante eta katolikoena) batez ere Alemanian'n; baita andik kanpo ere.

* * *

Kristau-bizitza

XIX'garren mendearen aurren-erdia Elizaren aro bikañenetako bat da: santuratsunaren aroa. Orduko gertakari latzak prestatu zuten Eliz-barne-bizitza-aren pizkundea:

—Iraultzaren geiegikeri zakarrak sortutako martirik, bere odolez, bizi berritu zuten Eliza...

—Gobernuek orain Elizari ematen dioten garrantziak ere lagundu zion Elizari lan orretan; inportantzia ematen zioten Eliza zalako, euren aburuan, oifarririk onena autokraziarako...

—Baita Arrazoikeriaren antzutasunak: jendea konturatu zan arrek axaleko gauzetarako bakarrik balio zula; baiña ez Nor-izatea eta Zer-izatea argitzeko; gutxiago oraindik Jainko-izatea ezagutzeko...

—Erromantikotasunaren agerketa eta onek sentimenari ematen zion garrantziak ere lagundu zion Elizari.

—Eliz-gizonak eurak ere, txiroago izanik eta urriago, langilleago eta sinismen sendoagokoak biurtu ziran Elizaren laguntzagarri...

Iraultza-garaian Aitasantua zapalduta ikusi zuan bere burua; baiña, Birrezarke-ta-Aro onetan, antxiñako era zaarrak berriro ezarri nai zuten denbora onetan, disdiratsu agertu zan Aitasantua eta Agintari gustiek nai aren adiskidetasuna... Beste askoren artean aldaketa au zetorren: lenago Erregeengana jotzen zuten gotzaiek, orain Aitasantuarengana jotzen dute larriaaldietan eta Aitasantuarengandik urbillago dabilta...

Tamalez, ordea, langille-erria Elizatik kanpo dabil eta Eliza langille-arazoetatik at.

* * *

Aristokrazi-kumeak, eta auen ondoren burges-kumeak, asiko dituzte kristau-ekintza ugariak. Makifia, bat Anaidi eta Kongrezazio sortuko zituzten, eskola kristauak sortzeko eta, batez ere, espirituaren osasunerako zuzenduak... Iñakitarrak bizi-bizi, egunero indar aundiagoakin, ikastetxeak sortzen...

Lagundiak ugari sortu ziran, batez ere Frantzia'n, Iraultza sortu zan baratzean ain xuxen, Elizaren azpi-azpitik, anarkiarik aundienean, ekintzarako asmatuak, Gotzaien menpetik Eliz-osora zabalduak... Geienak mixio-zaletasuna berekin zeramatenak.

Anaidi eta lagundi auen Elizaren azpi-azpitik loratze onek auxe agertzen digu: bazala azpi orretan kristau-bizitza gartsurik.

Une aietan liturjia ere loratu zan Solesmes-Abadiari ezker eta, musikalaria bikañenak (Beethoven, Listz, Schubert, Berlioz...) ari ziran gogoz Elizarentzat asmaketan. Kristausunak Iraultza-ondoko gizartean irabazitako ospe aundiaren adigarrri degu... Ez arkitekturan, ez margolaritzan ez zan oien maillako gizonik agertu.

(Jarraitzeko)

Anes Arrinda